

Тому цивільне право є однією з фундаментальних галузей правової системи України, це найбільше правове утворення держави, яке являє собою систему правових норм, що регулюють майно, немайнові відносини, пов'язані з майном, та індивідуальні особисті майнові відносини нерозривно пов'язані з індивідом.

В цивільному праві зафіксовані всі важливі та суттєві зв'язки, що панують у суспільстві та праві, та, які сприяють здійсненню правосуддя у цивільних справах.

Цивільне законодавство за своєю сутністю є об'ємним, але, нажаль, недосконалим та потребує постійного реформування з цивілізаційною доктриною, результатом якого має бути нова, європейська концепція цивільного права.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право України. За ред. О.В. Дзери і Н.С. Кузнєцової – у 2х кн.. – К., 2001. – 56 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV.
3. Цивільне право: Підручник для студентів юридичних вузів та факультетів – у 2-х ч. – К., 1997. – 67 с.
4. Цивільне право України: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Т. 1. Загальна частина. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 520 с.
5. Загальна теорія цивільного права. За ред. О.А. Підпригори і Д.В. Бобрової – К., 1996. – 27 с.

Кирієнко М.І.

магістр,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

АНАЛІЗ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У РОЗРІЗІ АСПЕКТА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Процеси євроінтеграції в Україні зумовили зосередження значної уваги суспільних відносини в контексті дотримання загальноправових принципів верховенства права та законності. З огляду на це, тема відшкодування збитків як одна із форм забезпечення цивільно-правової

відповідальності набуває значної актуальності, оскільки є відображенням дотримання вказаних принципів.

Дослідженням проблематики щодо особливостей, підстав, умов відповідальності та відшкодування збитків у цивільно-правовій галузі займалася низка українських та зарубіжних науковців, таких як: Луць В.В., Красавчиков О.О., Дзера І.О., Дзера О.В., Приступа С.Н., Підлубна Т.М., Баранова Л.М., Ляшевська Л.І., Брагінський М.І., Вітрянський В.В., Іоффе О.С.

Мета статті полягає у дослідженні поняття «збитки», правовому аналізі елементів та підстав настання цивільно-правової відповідальності у цивільному процесуальному праві.

Відшкодування збитків як одна із форм застосування санкцій у цивільних правовідносинах характеризується ґрунтовним врегулюванням нормативно-правовими актами, зокрема Цивільним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України та Господарським кодексом України. Це зумовлене тим, що відшкодування збитків є одним із найбільш розповсюджених та універсальних видів відповідальності. Щодо визначення поняття «збитки», ЦК України надає його легальне формулювання, відповідно до якого, збитками є: 1) втрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [1].

Визначення збитків у законодавстві не обмежується лише Цивільним кодексом, тлумачення цього поняття також надає Господарський кодекс України. Частиною 2 статті 224 ГК України встановлено, що під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також неодержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною. З аналізу вказаних положень цивільного та господарського законодавства випливають деякі термінологічні суперечності на яких наголошує Дзера О.В. Зміст статті 22 Цивільного кодексу акцентує на упущеній вигоді, у той час як статті 224, 225 ГК України – на неодержаних доходах, втраченій вигоді та втраченому прибутку [2, с. 100]. Варто також зазначити про розбіжності у забезпеченні відшкодування майбутніх витрат для відновлення порушеного права. Цивільне законодавство (стаття 22) забезпечує особу, чії права були порушені на відшкодування витрат, котрі вона буде змушена зробити у майбутньому для відновлення свого порушеного права [1]. Щодо господарського законодавства, то воно не надає таких гарантій одній зі

сторін, оскільки не передбачає обов'язку із забезпечення майбутніх витрат.

Окрім того, доктрина цивільного права передбачає один із підходів до визначення правової природи збитків. Так, науковиця Підлубна Т. М. наголошує на тому, що у терміні «збитки» відображається його економічний зміст у вигляді майнових втрат, які виникають, або можуть виникнути у результаті незаконних, неправомірних дій чи бездіяльності третьої особи, і які підлягають відновленню [3, с. 352].

З метою повного дослідження та якісного розуміння даної теми, варто розглянути питання співвідношення понять шкоди та збитків. Варто зазначити, що про важливість розмежування цих поняття було наголошено в листі Вищого господарського суду України від 01.01.2009 р. [4; 5, с. 152]. Окрім цього, Садиков О. М. слушно вказує на те, що шкода в наведених випадках повинна розумітися в широкому значенні й включати в себе не лише прямі майнові втрати, а й всі інші несприятливі наслідки, які можуть виникнути внаслідок зловживання правами, належними учасникам цивільного обороту [6, с. 166]. Загалом, теорія цивільного права пропонує такі підходи до співвідношення понять «шкода» та «збитки»:

- шкода є ширшим за обсягом поняттям, яке вміщує збитки [7, с. 34];

- «шкода» та «збитки» є різними за своєю природою поняттями.

Шкода стосується позадоговірних, деліктних зобов'язань, а збитки застосовуються у випадку неналежно виконаного зобов'язання, що впливає із договору [8].

Зіставляючи наведені підходи, найбільш доцільним варіантом співвідношення понять «збитки» та «шкода» вбачаються у тлумаченні збитків як майнового виразу заподіяної шкоди.

Наступним аспектом на якому варто зосередити увагу при дослідженні відшкодування збитків у цивільній та цивільно-процесуальній галузі є елементи та підстави для настання цивільно-правової відповідальності. Доктрина цивільного права визначає чотири обов'язкових елементи за наявності яких існують підстави для вимоги відшкодування збитків. Так, до них належать:

- протиправна поведінка, дії чи бездіяльність особи;
- наявність шкідливого результату такої поведінки;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою;
- вина особи, яка заподіяла шкоду [9, с. 199].

Протиправною є поведінка, що суперечить приписам закону, іншого нормативно-правового акту чи та, що отримала своє виявлення у невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язань (враховуючи і процесуальні зобов'язання). *Шкода* визначається як зменшення чи

втрата певного блага, інтересу. У цивільному праві виокремлюють нематеріальну (моральну) та матеріальну шкоду. Наступним необхідним елементом умов цивільно-правової відповідальності є *причинний зв'язок* між протиправною поведінкою та збитками. Тобто результати, що виражаються у формі збитків мають бути наслідком послідовно вчинених дій порушника. Останнім елементом, серед перерахованих попередніх умов, є наявність вини. *Вина* характеризується як суб'єктивне ставлення особи, котра вчинила порушення, до скоєного та його наслідків. Не зважаючи на те, що настання цивільної відповідальності передбачає наявність чотирьох елементів, їх повна сукупність не є обов'язковою умовою настання цивільної відповідальності. Існують випадки, передбачені законодавством, які не висувають обов'язкової вимоги стосовно наявності повного складу цивільного правопорушення.

У цивільному процесуальному праві підстави застосування вимоги щодо відшкодування збитків передбачені статтями 116, 159 та 328 ЦПК України. Відповідно до положень статті 159, особа, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, має право на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, за рахунок особи, за заявою якої такі заходи забезпечення позову вживалися. Варто зазначити, що заходами забезпечення позову є своєрідні гарантії, спрямовані на охорону матеріально-правових інтересів позивача проти несумлінних дій відповідача (який може вчинити певні дії з майном спрямовані на його продаж чи знищення), що забезпечує реальне виконання позитивно прийнятого рішення. До заходів забезпечення позову належать дії щодо: накладення арешту на майно та грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб; заборони вчиняти чи покладати обов'язок щодо вчинення певних дій; заборони іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору, передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; зупинення продажу арештованого майна тощо. Вичерпний перелік дій щодо забезпечення позову регулюється статтею 150 Цивільного процесуального кодексу України. Щодо статті 116 ЦПК, то частина шоста зазначеної статті вказує на те, що особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання позовної заяви у визначений строк, а також у разі відмови у позові. Як бачимо, відшкодування збитків у цивільному процесуальному праві стосується двох різновидів суб'єктів – суду та, відповідно, учасників справи. Відповідач несе обов'язок відшкодувати майнові збитки позивачеві у тому випадку, якщо судом будуть задоволені

позовні вимоги. Суть покладення такого обов'язку на відповідача полягає у понесенні вимушених майнових витрат протягом розгляду справи, яких зазнав позивач внаслідок неправомірних дій відповідача. У свою чергу, позивач, у випадку відмови суду у задоволенні позову, повинен відшкодувати майнові витрати відповідачеві. Такий обов'язок позивача ґрунтується на пред'явленні безпідставного позову, який зумовив марне витрачання коштів відповідача у зв'язку із розглядом справи. Третя підстава виникнення зобов'язання щодо відшкодування збитків, регламентується статтею 328 ЦПК України, яка зобов'язує заявника відшкодувати збитки, що виникли внаслідок заборони у здійсненні операцій з цінним паперами на пред'явника або векселем його держателю.

Таким чином, проблематика відшкодування збитків у цивільній доктрині є предметом дослідження значної кількості науковців, що зумовило існування різноманіття підходів у тлумаченні терміну «збитки». Майнові збитки є матеріальним виразом шкоди, заподіяної одній зі сторін цивільно-процесуальних відносин, внаслідок порушення зобов'язання чи закону. Зазначене поняття є складним комплексним елементом, що складається із групи умов, які визначають настання цивільно-правової відповідальності. Подальше дослідження цієї проблематики сприятиме наближенню формування уніфікованого розуміння зазначеного терміну та сприятиме ефективному законодавчому врегулюванню цивільних процесуальних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 02.11.2019 р. // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Дзера О.В. Удосконалення механізму регулювання відшкодування збитків у Цивільному кодексі України / О.В. Дзера // Наукові записки НАУКма. – 2016. – Том 181. – С. 100.
3. Підлубна Т.М. Відшкодування збитків: теоретичні проблеми розуміння у сфері захисту цивільних прав та інтересів / Т.М. Підлубна // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 352.
4. Лист Вищого господарського суду України «Про результати вивчення та узагальнення судової практики вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища» від 01.01.2009 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003600-09>.
5. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве : Учебное пособие / В.Т. Смирнов, А.А. Собчак. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1983. – 152 с.

6. Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. Договірне право України. Загальна частина. – К. : Юрінком Інтер. – 2008. – С. 166.

7. Єсіпова Л.О. Цивільно-правова сутність поняття збитки та шкода / Л.О. Єсіпова // Часопис цивілістики. –2015. – № 18. – С. 34.

8. Роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди» 29.12.2007 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v_215800-94.

9. За ред. Дзери О.В., Кузнецової Н.С., Майданика Н.А. Цивільне право України. Особлива частина. – К. : Юрінком Інтер. – 2017. – С. 199.